

ONDER DE LOEP

**Mededelingen en convocaties
afdeling Hengelo / Oldenzaal**

COLOFON

Redactie:

Harry de Jong

Redactieadres:

Abelenstraat 2a
7556 DT Hengelo
☎ (074) 291 7611

e-mail: harry.dejong@natuur-hgl.nl

Verspreiding Odl:

Harry de Jong & Jan Zwieneberg

Kopij:

Onder de Loep verschijnt 4 x per jaar, in maart, juni, september en december. De kopij voor de desbetreffende convocaties dient uiterlijk ½ maand voor het verschijnen in het bezit te zijn van de redactie. Kopij die te laat wordt ingeleverd zal in overleg met de auteur in een van de daarop volgende convocaties worden geplaatst.

Kopij dient uiterlijk 2 weken voor de verschijningsdatum binnen te zijn op bovengenoemd redactieadres via e-mail.

De redactie is continu op zoek naar kopij. Om interessante artikelen te kunnen plaatsen doen wij een beroep op uw creativiteit.

Voorbeelden:

- resultaten van (eigen) veldbiologisch onderzoek,
- verslagen van excursies (ook van andere afdelingen),
- waarnemingen,
- vakantieverslagen,
- commentaren en meningen,
- aardige verhalen,
- enzovoort.

Heeft u bij uw artikel afbeeldingen, dan gaarne meesturen. Indien mogelijk wordt dat dan bij het artikel afgedrukt.

De redactie is niet verantwoordelijk voor de ingezonden stukken.

Afbeelding omslag:
Schubbige Bundelzwam
(*Pholiota squarrosa*)

Foto's: Harry de Jong
(tenzij anders vermeld)

ONDER DE LOEP

Mededelingen en convocaties van de
Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging,
Afdeling Hengelo / Oldenzaal

INHOUD

VAN HET BESTUUR	1
AGENDA	2
TERUGBLIK	3
B(L)OEIENDE PLANTEN	9
CURSUS: "WATERLEVEN EN/OF LEVEND WATER"	10
WE KOMEN NIET VAN DE JAPANESE DUIZENDKNOOP AF	11
DE BLIJE BIJ IN HENGELO	12
BASISINFORMATIE OVER BIJEN	12
VOGELS IN OVERIJSEL	15

De KNNV is opgericht in 1901. De afdeling Hengelo / Oldenzaal is opgericht in 1916. De vereniging stelt zich ten doel de bevordering van de natuurstudie, natuurbescherming en natuurbeleving. De ondertitel 'vereniging voor veldbiologie' benadrukt de rol van de natuurstudie.

Alle leden ontvangen het landelijk verenigingsblad NATURA. Leden van de afdeling Hengelo / Oldenzaal ontvangen daarnaast 4 maal per jaar het afdelingsblad ONDER DE LOEP. Het lidmaatschap van de KNNV (inclusief het lidmaatschap van de afdeling Hengelo / Oldenzaal) bedraagt € 32,- per jaar; gezinsleden betalen € 10,-

Betalingen d.m.v. machtiging of bankrekening

NL94 RABO 0191 8887 10 t.n.v. Kon Ned Natuurhistorische Ver.

Een lidmaatschap loopt van 1 januari tot en met 31 december.

Opzegging van het lidmaatschap uiterlijk 1 november bij de ledenadministratie van de afdeling of via de website.

Voor meer informatie kunt u terecht bij de secretaris (zie onderstaand adres).

Bestuur van de afdeling Hengelo / Oldenzaal:

◆ Voorzitter

Wytze Boersma

Zwaluwstraat 34, 7491 CX Delden, ☎ (074) 3762711

E-mail: wytze.boersma@hetnet.nl

◆ Secretaris

Jan Zwieneberg

Hengelose Esstraat 19, 7556 EA Hengelo, ☎ (074) 2423975

E-mail: j.h.zwieneberg@ziggo.nl

◆ Penningmeester (en ledenadministratie)

Jan Weernink

Landmansweg 102a, 7556 LZ Hengelo, ☎ (074) 2422448

E-mail: weernink39@gmail.com

◆ Natuurhistorisch Secretaris

Bert Oude Egbrink

Adamsweg 8, 7553 KM Hengelo, ☎ (074) 2434340

E-mail: ag.oudeegbrink@hetnet.nl

◆ Bestuurslid, redactie `Onder de Loep` en Webmaster

Harry de Jong

Abelenstraat 2a, 7556DT Hengelo, ☎ (074) 2917611,

E-mail: harry.dejong@natuur-hgl.nl

◆ Website: www.knnv.nl/hengelo-oldenzaal

Van het bestuur

In de laatste bestuursvergadering hebben we gesproken of we de functie van Annette Ros in het bestuur ook moeten opvullen. Dit vonden we op dit moment niet nodig, omdat de hoofdtak van Annette, het verzorgen van lezingen door de afdeling Enschede wordt verzorgd. Als we hulp nodig hebben voor een bepaalde activiteit dan zullen we een beroep doen op een aantal leden.

In oktober is de nieuwe regering van start gegaan. Ik heb het regeerakkoord er op nagelezen of er nog iets in staat over de natuur in Nederland. Dit is maar heel weinig. Alleen de Waddenzee wordt genoemd. Dit is een zorgelijke ontwikkeling dat er op nationaal niveau weinig aandacht is voor de biodiversiteit in ons land. De zorg voor de natuur is gedelegeerd naar de provincies. Denk hierbij aan de uitvoering van "Nieuwe" Natuurwet. Het is daarom noodzakelijk dat de afdelingen van de KNNV niet meer per gewest maar per provincie worden gegroepeerd. Op de VV van 2018 zal hierover een besluit worden genomen.

Samenwerking met het IVN is op dit moment het hoogst haalbare organisatie vorm. Een fusie is ver weg. Door de organisatievormen van beide instellingen is samenvoeging niet mogelijk. De organisatie van het IVN is een combinatie van vereniging, hoofdzakelijk op afdelingsniveau en een

stichting met ca 150 beroepskrachten (zie IVN-site). De KNNV is een zuivere vereniging. Op lokaal niveau is samenwerking goed haalbaar. Hierbij gaat het om het samen doen en daar waar we elkaar kunnen versterken. Hier blijven we ons sterk voor maken!

Op 15 november is door de gemeente Hengelo een bijen convenant getekend. Dit houdt in dat de gemeente rekening houdt met beschermen en verbetering van de bijenstand, zowel voor de honingbijen als de wilde bijen. Verderop in Onder de Loep wordt een overzicht gegeven van de maatregelen, die de gemeente, ook in samenwerking met anderen, wil nemen.

Ook wij willen als afdeling een actieve bijdrage leveren. In het jaarplan 2018 komen we hierop terug.

In deze onder de loep is een aparte brief bijgevoegd om het E-mailadres en het actuele telefoonnummer door te geven aan de ledenadministratie. Hierdoor hebben wij de mogelijkheid om de leden sneller op de hoogte te houden van bepaalde ontwikkelingen. Tot slot wensen we jullie allemaal prettige feestdagen en goed en gezond 2018.

Wytze Boersma

Excursies

Het gebruikelijke verzamelpunt is (tenzij anders aangegeven) aan de **Boerhavelaan te Hengelo** op het parkeerterrein naast huisnummer 146 (is richting Borsthuis). Ieder wordt vriendelijk verzocht zo veel mogelijk met de auto te komen zodat er genoeg plaatsen zijn voor hen die niet over een auto beschikken.

Indien van toepassing wordt ook het **verzamelpunt ter plekke** aangegeven voor degenen die hier rechtstreeks naar toe willen (dit is op eigen risico bij het evt. niet doorgaan van de excursie).

De excursies zijn **veldbiologische excursies**. Voor inlichtingen kunt u contact opnemen met de coördinator van de excursie.

Lezingen / vergaderingen

De gebruikelijke plaats waar lezingen / vergaderingen worden gehouden (tenzij anders aangegeven) is het Buurthuis 't Lansink" aan de Twijnstraat 8 te Hengelo.

Indien er belangstelling is voor "meerijden met anderen" bij een lezing 's avonds: neem even contact op met een van de bestuursleden (zie colofon).

Lezingen afd. Enschede

De lezingen van de afd. Enschede vinden plaats in het museum 'de TwentseWelle' te Enschede

Overzicht activiteiten afd. Hengelo-Oldenzaal

Zaterdag 17 februari 2018

Excursie: Lonnekermeer

Excursie: Lonnekermeer

Datum : Zaterdag 17 februari 2018
Thema : Frisse neuzen
Vertrek : 09.00 uur (Boerhavelaan Hengelo)
Duur : Middag
Coördinatie : Bert Oude Egbrink (074-2434340)

Dit keer houden we de eerste excursie van het seizoen in het Natura 2000 gebied Lonnekermeer.

Het gebied bestaat uit het landgoed Lonnekermeer en het aangrenzende gebied De Wildernis.

Het 106 hectare grote gebied is in beheer bij het Landschap Overijssel.

Landschap Overijssel heeft voor het gebied een inrichtingsplan opgesteld.

In dit plan zijn de maatregelen uitgewerkt die nodig zijn om de natuur in dit gebied duurzaam te behouden en versterken.

De maatregelen bestaan vooral uit het verbeteren van de waterhuishouding waardoor de natuur die afhankelijk is van hoge grondwaterstanden zich goed kan ontwikkelen.

Daarnaast wordt er een ecologische verbinding aangelegd die de natuur van het Lonnekermeer verbindt met de nieuwe natuur op de voormalige Vliegbasis Twenthe.

Van de uit te voeren maatregelen is een brochure (met kaart) gemaakt met de titel Werk in uitvoering in het Lonnekermeer.

Het leek mij een leuk idee om met deze brochure als uitgangspunt een frisse neuzenwandeling door het gebied te maken.

Verzamelpunt: De kruising van de Leutinkveldweg met de Lonnekermeerweg.

We vertrekken hier omstreeks 13.15 uur.

Verslag excursie: Sprengenberg

Datum : Zaterdag 26 augustus 2017
Thema : Heide
Deelnemers : 5
Leiding : Bert Oude Egbrink
Weer : Zon

De jaarlijkse wandeling over de bloeiende heide ging dit jaar naar de Sprengenberg. Door het warme en zonnige weer, hadden we te maken met een lome zomerdag. De Sprengenberg bij Haarle, eigendom van Natuurmonumenten, maakt deel uit van het Nationale park De Sallandse Heuvelrug.

Wij vertrokken vanaf de parkeerplaats aan de Oude Deventerweg bij de Informatieschuur De Pas. Door een lange laan met aan weerszijden Amerikaanse eik liepen we naar de heide. In één van de eiken zagen een kast hangen die dient als verblijfplaats voor vleermuizen. In de bossen langs de laan hoorden we de Boskrekkel.

Aan het einde van de laan kwamen we op de uitgestrekte heide waar de Struikhei nog prachtig in bloei stond.

Op weg naar de Oasekop, een hoog gelegen top, kwamen we langs een door de beheerder gegraven steilrand die nestgelegenheid biedt aan op de heide levende graafbijen en graafwespen. Hiermee wordt de variatie in het gebied verder vergroot. De boekweitakker die we verderop tegen kwamen en de begrazing met paarden in een uitgerasterd deel, hebben dezelfde functie.

In de Wolfslenk vlakbij de Oasekop kwam een boswachter in een elektrokar ons achterop. Enkele deelnemers aan de excursie (Tenny de Gier en Hermien Muller) lieten zich door de boswachter naar de top vervoeren.

Op de Oasekop stond een bank waar we even een pauze hebben genomen om te genieten van het uitzicht op Salland. De boswachter vertelde ons dat er dit jaar bijna 100 paar nachtzwaluwen in het Nationaal park hebben gebroed. Waar de naam

Oasekop vandaan kwam, wist hij ons niet te vertellen.

Weer afdalend, zagen we op het pad de Juweelwesp, een prachtige metallic rood groen gekleurde goudwesp die parasiteert op de larven van Knoopwespen. Hier zagen we ook de Zwervende heidelibel, een zeldzame soort die zo nu en dan vanuit het zuiden naar Nederland komt. Ruud Kuipers heeft een foto van de libel gemaakt, op waarneming.nl geplaatst waar de waarneming goed gekeurd (gevalideerd) werd.

Zwervende heidelibel

Het Heidehaantje dat we op onze vorige excursie op 23 augustus 2009 massaal tegen kwamen, hebben we dit keer niet gezien.

Via een oude beukenlaan die parallel aan de Van Heekweg loopt, zijn we verder gelopen. Het laatste stuk van deze laan is afgesloten voor wandelaars. De oude beuken waaruit takken kunnen vallen, worden niet gekapt maar mogen langzaam afsterven.

Langs de beukenlaan zagen we prooiresten. Het ging om veren van een Torenvalk. Harry de Jong dacht dat de torenvalk waarschijnlijk door een andere roofvogel gegrepen was. Op de heide langs de laan hadden imkers uit de omgeving bijenkasten neer gezet.

Iets verderop langs de Van Heekweg zijn we onderlangs de prachtig gelegen, in opdracht van de familie Van Wulfsten Paltthe gebouwde, witte Palthetoren gelopen.

Hier zagen we ook nog een overstekende Zandhagedis. Na een doorsteekje over de heide met enkele grafheuvels kwamen we weer bij de parkeerplaats.

Vermoeid maar tevreden zijn we weer terug gereden.

In de waarnemingenlijst zijn ook de soorten van mijn bezoek aan het gebied van 13 augustus 2017 opgenomen.

Waargenomen soorten

Vogels

Boomklever	Boomkruiper
Boompieper	Buizerd
Groene Specht	Grote Bonte Specht
Houtduif	Koolmees
Roodborsttapuit	Sperwer
Torenavalk	Zwarte Kraai

Planten & Mossen

Akkermunt	Blauwe Bosbes
Bochtige Smele	Boekweit
Bosdroogbloem	Driekleurig Viooltje
Gewone Brunel	Gewone Dophei
Gewone Waternavel	Gewoon Biggenkruid
Grasklokje	Hazenzegge
Kruipganzerik	Liggend Walstro
Mannetjesereprijs	Muizenoor
Perzikkruid	Pijpenstrootje
Rankende Helmbloem	Rode Bosbes
Struikhei	Tormentil
Vlasbekje	Wolfspoot

Paddenstoelen

Gele Aardappelbovist	Gewone Heksenboleet
Gewoon Vuurzwammetje	Parelstufzwam
Vossenbesbladgast	

Overig

Levendbarende Hagedis	Rode Eekhoorn
Zandhagedis	

Insecten

Basterdzandloopkever	Bont Zandoogje
Boskrekkel	Citroenvlinder
Citroenvlinder	Gamma-Uil
Gewone Schorpioenvlieg	Hooibeestje
Juweelwesp	Klein Geaderd Witje
Kleine Rupsdoder	Kleine Vuurvlinder
Mestkever	Mierenleeuw
Paardenbijter	Veelvraat
Zwervende Heidelberg	

Verslag excursie: Ottershagen

Datum	: Zondag 10 september 2017
Thema	: Vogeltrek
Deelnemers	: 9
Leiding	: Harry de Jong
Weer	: Bewolkt

Met 6 personen vertrokken uit Hengelo naar Lattrop. 3 deelnemers waren rechtstreeks naar de Ottershagen gekomen, waaronder 1 deelnemer van de afdeling Vriezenveen. De begroeiing stond behoorlijk hoog, waardoor het water nauwelijks te zien was. Er waren daardoor ook weinig watervogels aanwezig. Wat meerkoeten, blauwe reigers en Kieviten.

Verder weg in een weiland een groep grauwe ganzen waaronder een kruising Indische gans. Verder vlogen er wat huiszwaluwen en graspiepers rond. Op een weidepaaltje zat een Geelgors.

Na nog wat rongekeken te hebben vertrokken we naar de Bergvennen bij Lattrop.

Ook hier waren er weinig vogels te zien. Langs de oever van de plas groeide Waterlobelia.

Op de plek waar we een aantal jaren geleden de kostgangerboleet vonden stond deze nog steeds. Deze paddenstoel parasiteert op de aardappelbovist.

Wat verderop op de stam van een Berk kroop een Levendbarende hagedis.

Af en toe bleef hij even stil zitten zodat iedereen hem goed kon zien en fotograferen.

Levendbarende hagedis

Een dovenetel met lila bloemen bleek uiteindelijk de Gevlekte dovenetel te zijn. In een weiland liepen vijf Grote lijsters te foerageren.

Een leuke waarneming was een langs vliegende Visarend. Hij bleef nog een tijdje cirkelen boven de vennen van de Bergvennen alvorens hij uit het zicht verdween. Een fraaie afsluiting van een mooie excursie.

Waargenomen soorten

Vogels

Blauwe Reiger	Boerenzwaluw
Buizerd	Geelgors
Grauwe Gans	Grote Lijster
Houtduif	Huiszwaluw
Indische Gans	Kievit
Koolmees	Roodborsttapuit
Spreeuw	Vink

Visarend
Witte Kwikstaart

Planten & Mossen

Akkerkool
Bijvoet
Boerenwormkruid
Boshavikskruid
Dagkoekoeksbloem
Fioringras
Framboos
Gevlekte Dovenetel
Gewone Hoornbloem
Gewone Raket
Gewone Waternavel
Gewoon Robertskruid
Glad Vingergras
Gruuwe Wilg
Grove Den
Heggenduizendknoop
Hondsdrif
Kleine Zonnedaauw
Knopig Helmkruid
Late Guldenroede
Muizenoor
Peterseliehaagbraam
Pilzegge
Reukeloze Kamille
Schapenzuring
Sint-Janskruid
Stijf Havikskruid
Struikhei
Tormentil
Uitstaande Melde
Waterlobelia
Wilde Kamperfoelie
Zachte Berk
Zwart Tandzaad

Paddenstoelen

Berkenzwam
Gewone Fopzwam
Roodbruine Slanke Amaniet

Overig

Levendbarende Hagedis

Insecten

Atalanta

Winterkoning

Amerikaanse Vogelkers
Bochtige Smele
Bosandoorn
Brede Stekelvaren
Duizendblad
Fluitenkruid
Geel Nagelkruid
Gewone Engelwortel
Gewone Paardenbloem
Gewone Vuilboom
Gewoon Biggenkruid
Gewoon Varkensgras
Grasmuur
Grote Brandnetel
Harig Knopkruid
Hemelsleutel
Jeneverbes
Klokjesgentiaan
Koninginnenkruid
Look-Zonder-Look
Paarse Dovenetel
Pijpenstrootje
Rankende Helmbloem
Ruwe Berk
Schermhavikskruid
Smalle Stekelvaren
Straatgras
Tengere Rus
Trekruis
Vogelmuur
Waterpeper
Wilde Lijsterbes
Zomereik

Gele Aardappelbovist
Kostgangerboleet

Kleine Vuurvlinder

Verslag excursie: Boerskotten

Datum : Zondag 08 oktober 2017
Thema : Paddenstoelen
Deelnemers : 9
Leiding : Wytze Boersma
Weer : Bewolkt

Na een verregende zaterdag was het zondag prachtig mooi weer voor een paddenstoelen excursie.

Leden van de paddenstoelenwerkgroep hadden woensdag het gebied verkend en hadden bijzonder leuke soorten gevonden. Van Laurens kreeg ik van te voren een lijst met 116 soorten en een aantal mooie foto's. Meer dan genoeg voor een geslaagde excursie. De vele regen van de afgelopen weken had de paddenstoelenflora goed gedaan. Tijdens de excursie kon je in het bos bijna geen stap verzetten zonder een paddenstoel te beschadigen. Zoveel heb ik de laatste jaren niet meer gezien. Laurens schreef dat er belachelijk veel, duizenden botercollybia's stonden. Dit was ook zo. Botercollybia's in vele kleuren.

Boerskotten, 126 ha groot is een oud beuken-eikenbos met naaldbomen. Het bos is aardig vochtig en is ook het brongebied van de Snoeijsinkbeek.

In het bos stonden vele heksenschermpjes. Deze soort verschilt van het elfenschermpje doordat de steel naar de top is versmald. Bij het elfenschermpje is de steel overall even breed, cilindrisch.

Ook werd er gekeken naar het kleine "spul", zoals Eikeldopzwam en het mosschelpje op de beuk.

Als je goed op de grond keek, zag je verschillende hele kleine paddenstoeltjes. Deze hebben een belangrijk aandeel in het afbraak proces.

Op een wat open stuk zagen we verschillende russula's, zoals de geelwitte-, de beuken-, de stevige braak- en de grofplaatrussula. Op een oud exemplaar van de laatste soort vonden we de plaatjesgastzwam. Tussen het mos vonden we naast de trechtercantharel de kleine trompetzwam. Op een liggende beuk zaten roodgerande houtzwammen. Deze soort kwam 25 jaar geleden nauwelijks voor in Nederland. Voor 1990 waren er 16 atlasblokken en na 1990 465 blokken waar de roodgerande houtzwam werd gevonden. Het bos wordt steeds ouder en er wordt ander bosbeheer

Kostgangerboleet

toegepast. Het hout blijft langer in het bos liggen. Op verschillende plekken vonden we, hoofdzakelijk tussen het mos de groene glibberzwam. Niet elk jaar is deze soort aanwezig.

Een van de toppers van de excursie waren de koeienboleten met de roze spijkerzwammen. De roze spijkerzwam is een bijzondere soort in het paddenstoelenrijk. Deze soort is ectomycorhiza vormend met den, en tegelijk parasitair op het mycelium van de koeienboleet. Ectomycorhiza is een vorm van symbiose tussen de boom en de paddenstoel.

Roze spijkerzwam

Op de terugweg vonden we vele, zowel witte- als zwarte kluijjeszwammen. Op het blad zagen we tot onze verrassing zeer vele draadknotszwammen.

Ten opzicht van woensdag zijn er 8 nieuwe soorten aan te lijst toegevoegd. 124 soorten is een mooie score voor Boerskotten.

Al met al een mooie paddenstoelenexcursie met dank aan de paddenstoelenwerkgroep voor de begeleiding.

Waargenomen soorten

Vogels

Boomklever	Gaai
Grote Bonte Specht	Houtduif
Kauw	Koolmees
Pimpelmees	Vink

Paddenstoelen

Amethistzwam	Asgrouwe Kaaszwam
Berijpte Russula	Berkenzwam
Beukennapvlieskelkje	Beukenridderzwam
Beukenrussula	Beukwortelzwam
Bittere Dennenkegelzwam	Blauwe Kaaszwam
Botercollybia	Bruine Bekerzwam
Bruine Bundelridderzwam	Bundelcollybia
Dennenvlamhoed	Donker Hazenoor
Draadknotszwam	Duivelsbroodrussula
Echte Tonderzwam	Eikelbekertje
Eikenboleet	Eikhaas
Fluweelboleet	Fraaisteelmycena
Geelwitte Russula	Gekarteld Leemkelkje
Gele Aardappelbovist	Gele Knolamaniet
Gele Stekelzwam	Gestreept Nestzwammetje

Geweizwam	Gewone Berkenboleet
Gewone Fopzwam	Gewone Glimmerinktzwam
Gewone Heksenboleet	Gewone Hertenzwam
Gewone Krulzoom	Gewone Pelargoniumgordijnzwam
Gewone Zwavelkop	Gewoon Eekhoortjesbrood
Gewoon Elfenschermpje	Gewoon Meniezwammetje
Glazige Buisjeszwam	Goudvlijsbundelzwam
Grauwe Amaniet	Grauwe Bossatijnzwam
Grijsgroene Melkzwam	Groene Anijstrechtterzwam
Groene Glibberzwam	Groene Knolamaniet
Grofplaatrussula	Groot Langdraadwatje
Grote Bloedsteelmycena	Grote Molenaar
Grote Sponszwam	Grote Stinkzwam
Halmruitertje	Heksenchermpje
Helmmycena	Houtknoopje
Kastanjeboleet	Kleine Aardappelbovist
Kleine Bloedsteelmycena	Kleine Breedplaatmycena
Kleine Bruine Bekerzwam	Kleine Stinkzwam
Kleine Trompetzwam	Kleverig Koraalzwammetje
Knotsvoetrechtterzwam	Koeienboleet
Langsporige Korstvuurzwam	Langsteelfranjehoed
Leerachtige Korstzwam	Melksteelmycena
Mosschelpje	Narcisridderzwam
Nevelzwam	Okerknolcollybia
Oranje Druppelzwam	Oranje Dwerghmycena
Oranjegeel Trechttertje	Papilmycena
Papilrussula	Parelamaniet
Parelstufzwam	Peperboleet
Plaatjeszwamgast	Platte Tonderzwam
Porseleinzwam	Rechte Koraalzwam
Rimpelende Melkzwam	Roestkleurige Borstelzwam
Roodbruine Schijnridderzwam	Roodbruine Slanke Amaniet
Roodgerande Houtzwam	Roodschubbe Gordijnzwam
Roodsteelfluweelboleet	Rossige Stekelzwam
Roze Berkenrussula	Roze Spijkerzwam
Scherpe Collybia	Scherpe Schelpzwam
Schubbe Bundelzwam	Sombere Honingzwam
Spekwoerdzwam	Stevige Braakrussula
Stinkparasolzwam	Takruitertje
Trechtercantharel	Vaaggeordelde Gordijnzwam
Valse Hanenkam	Violette Gordijnzwam
Vliegzwam	Waaierkorstzwam
Wit Dwerghelfenbankje	Witschubbe Gordijnzwam
Witsteelfranjehoed	Witte Kluijzwam
Witte Koraalzwam	Zemelig Donsvoetje
Zwarte Kluijzwam	Zwarte Melksteelmycena
Zwartpurperen Russula	Zwavelmelkbekerzwam

Rossige Stekelzwam

Verlag excursie: Borkeld

Datum : Zaterdag 21 oktober 2017
Thema : Natte en droge heide
Deelnemers : 3
Leiding : Wytze Boersma
Weer : Bewolkt

De Borkeld is een afwisselend gebied van circa 500 hectare groot. Het gebied bestaat uit droge en natte heide, een verdroogd veengebied, heischrale graslanden, naald- en loofbossen en veel jeneverbesstruwelen.

Vertrekpunt van de excursie was de parkeerplaats bij het informatiecentrum 'n Witten aan de Borkeldweg in Markelo. Toen we hier om half tien aan kwamen, begon het steeds harder te regenen. Aangezien het later op de ochtend weer droog zou worden, stelde Tenny de Gier voor om eerst in Holten bij een bij haar bekende lunchroom met eigen bakkerij koffie te drinken en een gebakje te nuttigen.

Toen we om half elf weer terug waren op eerder genoemde parkeerplaats was het gelukkig weer droog. We hebben vervolgens de blauwe paaltjes route gelopen. Langs een uitgestrekt geaccidenteerd gebied met veel struikheide zijn we naar het Elsenerveen gelopen.

Grote parasolzwam (foto Hermien Muller)

Onderweg hebben we geprobeerd de hier aanwezige landweer terug te vinden. Maar zelfs met een hoogtekkaart waarop de landweer duidelijk stond aangegeven, viel dat niet mee.

In de schrale bermen langs de weg zagen we veel korstmossen waaronder Rendiermos, Heidelucifermos en Bekermos. Iets verderop langs de rand van het Elsenerveen hebben we even stil gestaan bij een wat vochtiger strook met veel Dopheide. Hier vlakbij zagen we ook de Zwartwordende wasplaat.

Langs wat grafheuvels zijn we door de heide richting de leemputten gelopen. De leem werd gebruikt in de steenfabrieken in Rijssen. De hier aanwezige heide

is wat rijker aan plantensoorten door de ondiep aanwezige leem. Zo zagen we hier naast Liggend walstro en Tormentil ook het Grasklokje. De leemputten zelf hebben we niet bezocht.

Op eerder genoemde hoogtekkaart zijn deze leemputten en leemsporen (aan- en afvoerdijkjes) overigens goed terug te zien. Vervolgens zijn we langs de schaapskooi weer terug gelopen naar de parkeerplaats.

Vlakbij de parkeerplaats vonden we nog de Gekraagde aardster en Narcisridderzwam.

Een mooie afsluiting van een excursie die uiteindelijk toch doorging.

Gekraagde aardster (foto Hermien Muller)

Waargenomen soorten

Vogels

Boomklever	Gaai
Groene Specht	Grote Bonte Specht
Koolmees	Kramsvogel
Kuifmees	Pimpelmees
Roodborst	Staartmees
Vink	

Planten & Mossen

Bochtige Smele	Gewone Dophei
Grasklokje	Liggend Walstro
Open Rendiermos	Pijpenstrootje
Rode Heidelucifer	Rood Bekermos
Struikhei	Tormentil

Paddenstoelen

Duivelsbroodrussula	Gekraagde Aardster
Gele Aardappelbovist	Geweizwam
Gewone Heksenboleet	Grote Parasolzwam
Kastanjeboleet	Narcisridderzwam
Nevelzwam	Vermiljoenhoutzwam
Vliegenzwam	Zwartwordende Wasplaat

Overig

Ree

Insecten

Kleine Vuurvlinder

Verlag excursie: Lutterzand

Datum : Zaterdag 04 november 2017
Thema : Slotexcursie
Deelnemers : 7
Leiding : Bert Oude Egbrink
Weer : Zon

Op de laatste excursie van het seizoen hebben we door het Lutterzand gewandeld.

Vanaf de parkeerplaats bij de Kribbenbrug zijn we stroomopwaarts langs de Dinkel gelopen. In de dennenbossen met veel Braam viel ons de paars bloeiende Reuzenbalsemien op, een exoot.

Wat verderop kwamen we in het landgoed Het Lutterzand van de familie Huttenhuis. Tijdens onze excursie op 17 maart 2012 was men hier bezig de steilwand langs de Dinkel in te planten met kleine dennen. Tegen onze verwachting in waren deze dennen ook nog aangeslagen. Reden voor de aanplant was het voorkomen van verdere afslag door intensief gebruik door recreanten. Uiteindelijk is het pad langs de Dinkel hier verlegd naar het bos.

Langs dit pad zagen we op dennennaalden de gele sporendragers van het Glanzend druivenpitje, een slijmzwam.

Glanzend druivenpitje

Wat verderop bij de steilwand waar in het MKZ jaar Oeverzwaluwen hebben gebroed, hebben we naar de grind snoeren in de wand gekeken, overblijfselen van wat ooit een poolwoestijn is geweest.

Doolhofzwam

Door het bos zijn we weer terug gelopen naar het vertrekpunt.

Bij het aan de Dinkel gelegen paviljoen Lutterzand hebben we traditie getrouw het excursieseizoen afgesloten met koffie en appelgebak.

Hepiopelmus Melanogaster

Waargenomen soorten

Vogels

Boomklever	Goudhaan
Grauwe Gans	Grote Bonte Specht
Kolgans	Koolmees
Merel	Pimpelmees
Spreeuw	Spreeuw
Zwarte Kraai	

Planten & Mossen

Brede Stekelvaren	Kopjesbekermos
Reuzenbalsemien	

Paddenstoelen

Doolhofzwam	Fopelfenbankje
Gele Trilzwam	Geschubde Inktzwam
Gestreepte Trechterzwam	Geweizwam
Gewone Dennenkegelzwam	Glanzend Druivenpitje
Kale Inktzwam	Muizenstaartzwam
Nevelzwam	Parelstuiwzwam
Roodgerande Houtzwam	Vermiljoenhoutzwam

Insecten

Hepiopelmus Melanogaster	
--------------------------	--

Klimop, *Hedera helix*

Klimop is een bijzondere boeiende plant. Bloeit in het najaar en heeft in het voorjaar vruchten en zaden. Dit is gelijk met Herfsttijloos en Herfstkrokus. Het is een houtig gewas, een meerjarige plant. Dit is gelijk aan een boom of struik maar het is een klimplant, gelijk aan kamperfoelie. Klimop heeft ook meerjarige bladeren, gelijk aan Hulst. De bloeiwijze is schermvormig maar behoort niet tot schermbloemenfamilie.

Genoeg redenen om Klimop nader te bekijken.

Klimop is een klimplant die zich met hechtwortels aan een boom of een muur vasthoudt. De hechtwortels zijn luchtwortels, uitstulpingen aan de achterkant van de stengel. Hoe de hechting precies plaatsvindt weet ik niet. Onder de stereomicroscop (30x) zie ik viltig behaarde en klierharen op de hechtwortels. Als de stengel vrij hangt zijn deze worteltjes 5 tot 10 mm lang. Normaal 2 tot 4 mm.

De bladeren van de klimop zijn leerachtig met een waslaagje en kunnen 4 tot 5 jaar blijven zitten. De bladeren aan de stengels zijn handvormig gelobd met meestal een hartvormig voet. De bladeren van de bloemstengels zijn ongedeelde, langwerpige toegespitst. De stengels kunnen tot 1,5 meter per jaar groeien. De bloemstengels worden alleen gevormd als de plant oud genoeg is en dat er voldoende licht is.

De bloeiwijze is een bolvormige scherm met ongeveer 25 bloemen. De bloemen hebben 5 kleine kelktanden. Tijdens de bloei vouwen de 5 kroonbladen, die tussen de kelktanden staan, helemaal omlaag en vallen snel af. De 5 meeldraden, die eerder rijp zijn dan de stempel, staan tussen de kroonbladen en voor de kelktanden (zie bloediagram). Rondom de korte stijl met maximaal 3 stempels zit een stempelkussen die overvloedig nectar produceert.

De bloeiwijze en het stempelkussen komen bijna overeen met de schermbloemigen. Evolutionair staat de klimop dicht bij de schermbloemenfamilie en vormt in Nederland samen met Waternavel een aparte familie, de Araliaceae, Klimopfamilie.

De nectar is goed toegankelijk voor allerlei insecten. Omdat Klimop één van de weinige bloeiende plant is in het najaar, zien we naast bijen en wespen ook vlinders, zoals de Atalanta en de Dagpauwoog de bloemen bezoeken. In het voorjaar zijn de vruchten met de zaden rijp. Dat is dan weer een belangrijke voedselbron voor de merel.

Tegen de gevels van oude huizen zien we nogal eens klimop groeien. Ik vind het wel een mooi gezicht. Om de klimop binnen de perken te houden moet er regelmatig onderhoud worden gepleegd. Vaak vraagt men zich af of de klimop ook schadelijk is voor de gevels. Als er geen losse voegen of gaten zijn is de schade gering. Bij openingen en los zittende stenen kan de

klimpop zich in de holten vestigen en de stenen oplichten en verder schade veroorzaken. Een aantal jaren geleden stond klimop in de belangstelling als gevelbegroeiing, de verticale tuin. Dit zou de opwarming in de steden tegen gaan en het straatbeeld groener en aantrekkelijker maken.

Ook wordt er vaak afgevraagd of klimop ook schadelijk is voor bomen. Als de boom in goede conditie is, is de schade gering. Natuurlijk is de boom gevoeliger voor takbreuk en vangt meer wind. Daarom snap ik Twickel niet om bijna alle bomen bij de Noordmolen de klimop stengels door te zagen.

Naast deze geringe economische schade is klimop een verrijking voor de vogels en de insecten.

Tekst en foto's Wytze Boersma

cursus: "Waterleven en/of levend water"

Vooraankondiging

Door de cursusgroep KIN, samenwerkingsverband van de Hengelose groene verenigingen, KNNV, IVN en het NIVON wordt gewerkt aan het organiseren van een cursus over het water en het waterleven in sloot en plas. De cursus bestaat uit drie theorieavonden, voorlopig gepland op maandagavonden van 9, 16 en 23 april en op zaterdagmorgen 21 april staat een excursie gepland.

Op een theorieavond worden de waterdieren behandeld. Hierbij komen de insecten, kevers, larven, vissen en amfibieën aan de orde. Mogelijk wordt er ook aandacht geschonken aan de invasieve exoten zoals de Amerikaanse rivierkreeft.

Op een andere avond worden de waterplanten behandeld. Hierbij komen de onderwaterlevende, de zwevende, de drijvende en vaste waterplanten aan de beurt. Zoals bij de waterdieren worden ook de invasieve exoten behandeld en wat de gevolgen zijn voor de bestaande vegetatie.

Tot slot wordt een avond ingevuld door het waterschap over het beheer, de controle en de maatregelen die nodig zijn om de waterkwaliteit te verbeteren.

Op alle theorieavonden wordt zoveel mogelijk een relatie gelegd met de kwaliteit van het water en hoe die zichtbaar is.

Verder is er een excursie gepland om te kijken wat er in het water leeft en groeit.

Over dit onderwerp zijn de laatste tijd verschillende boeken verschenen zoals dit jaar een uitgave van de KNNV uitgeverij van Marten Scheffer, hoogleraar aquatische ecologie, "Vijver, sloot en Plas" met een App. over het waterleven.

Al eerder verscheen het boek "Sloten" van : Edwin THM Peeters e.a. over ecologisch functioneren en beheer van het water.

Al meer dan 120 jaar geleden, in 1895 verscheen de eerste druk het boekje "In sloot en plas" van E. Heimans en Jac. P. Thijsse.

Al met al genoeg aspecten voor een boeiende en interessante cursus.

In onder de loep van maart 2018 vinden jullie de definitieve aankondiging.

Gewone geelrand

We komen niet van de Japanse duizendknoop af

De Japanse duizendknoop is een groeiend probleem op steeds meer plekken in de Nederlandse natuur en openbare ruimte. De plant is lastig uit te roeien. Chemische bestrijding lijkt nog het best te werken.

'De woekerplant Fallopija is in Nederland niet meer uit te roeien, zegt hoogleraar Wim van der Putten, van het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW) in Wageningen in het artikel '[Fallopija gaat niet meer weg](#)' uit Stad + groen. De plant komt overal voor in Nederland. De hoogleraar vindt dat de aandacht nu gericht moet zijn op het beheersbaar houden van dit probleem. Van der Putten hoopt dat het woekergedrag van de plant na verloop van tijd afneemt doordat schimmels of insecten zich als ziekten en plaag gaan specialiseren op de plant. Maar hij denkt dat dit moment voor de Japanse duizendknoop of *Fallopija japonica* nog ver weg is.

Tuinafval

De plant, die wel 3 meter hoog kan worden, komt van oorsprong uit Oost-Azië. De plant is in Europa ingevoerd als sierplant. Door het dumpen van tuinafval heeft de plant zich kunnen uitbreiden.

Wortelfragmenten en stengelknopen van een paar gram kunnen al uitgroeien tot nieuwe planten. De plant verspreidt zich daarom ook makkelijk met aanhangende grond.

Bestrijding

Drie jaar geleden werd door Probos, een kennisinstelling voor bosbeheer, een landelijke praktijk gestart waarbij op 120 locaties verschillende methoden voor de [bestrijding van Japanse duizendknoop](#) werden getest: maaien, chemische bestrijding, afdekken en begrazing bijvoorbeeld. Op dit moment is een effectieve bestrijding nog niet gevonden, zo blijkt uit het artikel.

De meeste effectieve methode lijkt op dit moment een chemische bestrijdingsmethode waarbij glyfosaat onder in de stengel van de plant wordt geïnjecteerd. Maar in het maatschappelijk debat staat glyfosaat onder druk. Proeven met het middel Ultima lijken de wortels van de plant ook aan te tasten. Een andere methode is het meerdere jaren afdekken van de planten.

De meest creatieve oplossing is een proef met begrazing door varkens. Bij Renkum wordt voor het derde jaar op rij als experiment een begrazing door Bonte Bentheimers uitgevoerd.

Compostering

De meest toegepaste methode op dit moment is het maaien en afvoeren van het maaisel en eventuele grond. Uit proeven is nog niet duidelijk dat dit de meest effectieve methode is. Maar als je het toepast, moet je voorkomen dat het maaisel tot verspreiding van de plant leidt. Je moet die resten dus goed verwerken. De Branche Vereniging Organische Reststoffen (BVOR) zet in een [factsheet](#) op een rij hoe je die resten van Japanse duizendknoop het best verwerkt. Verbranden van de resten is een relatief dure methode. Je kunt ook composteren. Doe je dat onder gecontroleerde omstandigheden dan kun je zorgen dat de temperatuur tijdens de compostering minimaal 72 uur boven de 50°C uit komt zodat de groei van wortelstokken en stengels stopt.

Bron: www.groenkennisnet.nl/nl/groenkennisnet/show/We-komen-niet-van-de-Japanse-duizendknoop-af.htm

De blije bij in Hengelo

In 2016 heeft de volledige gemeenteraad ingestemd met de motie de Blije Bij.

De motie is uitgewerkt in een memo, die ook besproken is in de Groene Tafel waarin ook onze afdeling vertegenwoordigd is.

Op de concept-motie hebben wij, in samen met het IVN, gereageerd. Veel van de door ons aangedragen op- en aanmerkingen zijn overgenomen.

De memo geeft een helder overzicht van de vele maatregelen die de gemeente de afgelopen jaren al heeft genomen ten behoeve van de bijen en andere bestuivers.

Wat betekent nu het 'Bij-vriendelijk handelen' voor de gemeente:

- Actief bijdragen aan verbetering van de leefomstandigheden van bijen (zowel wilde bijen als honingbijen) door te kiezen voor een ecologisch groenbeheer;
- Onkruidbestrijding op een milieuvriendelijke uitvoeren;
- Bij-vriendelijke gewasbescherming toepassen en afzien van het gebruik van neonicotinoïden;
- Meewerken aan het uitdragen van bij-vriendelijk handelen.

Daarnaast worden er nog maatregelen genoemd, die specifiek gericht zijn op uitbreiding van het leef- en voedselgebied van de verschillende bestuivers (uitbreiding biodiversiteit).

Een selectie uit de voorbeelden:

- Het maaibeheer afstemmen op de bloeiperiodes van drachtplanten.
- Versterken van de inheemse flora in combinatie met goede nestlocaties.
- Waar mogelijk uitbreiden van het areaal kruidenrijke bermen en graslanden door extensivering van het maaibeheer en verschraling van de vegetatie.
- Bij vervanging van beplanting kiezen voor geschikte drachtplanten voor verschillende soorten drachtplanten.
- Verder terugdringen van bestrijdingsmiddelen.

Tijdens de ondertekening van het convenant ging wethouder Marcel Elferink uitgebreid in op het gebruik van bestrijdingsmiddelen.

De gemeente heeft gekozen om af te zien van het gebruik van de beruchte neonicotinoïden. Als laatste gebeurt dit nu ook bij de bestrijding van engerlingen in de sportvelden. Hiervoor worden nu aaltjes ingezet. Een belangrijke en positieve maatregel, waarmee de gemeente een goed voorbeeld geeft.

Als laatste worden nog een aantal maatregelen genoemd op het terrein van voorlichting en het bevorderen van initiatieven van burgers, wijkorganen en de groene partners.

Onze afdeling wil daar ook een actieve rol in spelen. Het bestuur komt in het jaarplan 2018 met concrete voorstellen.

Een voorbeeld is het geven van goede informatie over bijen. Een eerste voorbeeld staat vermeld aan het einde van dit artikel.

Conclusie: complimenten voor de gemeente Hengelo !

Jan Zwienenberg

Basisinformatie over bijen

Bijen

Bijen is een verzamelnaam voor de honingbij en de ongeveer 360 wilde- of solitaire bijen, waartoe ook de hommels en behoren. Van de 360 soorten is 24% parasitair (koekoeksbijen).

Op de rode lijst staat 56% van de wilde bijen.

Bijen en bloemen

"Bijen moeten de producten die bloemen leveren, met name nectar en stuifmeel, delen met andere insecten. Daardoor is de voor bijen beschikbare hoeveelheid nectar en stuifmeel afhankelijk van hoeveel bezoeken die andere soorten insecten aan bloemen brengen.

Ongeveer 805 van de Nederlandse plantensoorten wordt door insecten bestoven, de overige door wind of water, of de plant produceert zaad na zelfbestuiving. Bijen vormen samen met vliegen de belangrijkste

bloembezoekers en bestuivers van de Nederlandse flora. Kevers wantsen, mieren, vlinders spelen slechts een kleine rol als bestuivers.

Het belang van insectenbezoek voor de voortplanting van planten is duidelijk. Het omgekeerde, het belang van bloeiende planten voor insecten, in het bijzonder bijen is veel groter. Dat komt doordat bijen geen alternatieve voedselbronnen hebben; zij zijn volledig afhankelijk van bloemproducten." (hfst. 4 De Nederlandse Bijen)

Bijen verzamelen nectar en stuifmeel. Vanwege het hoge eiwitgehalte vormen de pollen het belangrijkste voedsel voor de larven van de bijen. Zonder voldoende goed en gevarieerd stuifmeel is er geen of weinig nageslacht.

Een ander belangrijk product is propolis waarmee kieren etc. gedicht worden. Honingbijen halen dit met name van bomen zoals coniferen en populieren.

Van belang is ook schoon water dat niet vervuild is met bijvoorbeeld bestrijdingsmiddelen.

Nestplaatskeuze

Naar nestplaatskeuze kunnen bijen verdeeld worden in ondergronds (endogeïsch) en bovengronds (hypergeïsch).

Verdeling:

• Zelf gegraven gangen in de grond.	50%
• Bestaande holle ruimten (muren, leemwanden, holle stengels etc.)	19%
• Zelf aangelegde gangen in dood hout of stengels.	3%
• Vrije nesten	1%
• Koekoeksbijen (parasitair)	24%
• Onduidelijk	3%

Totaal: 100%

Van kunstmatige nestblokken maken ongeveer 5% van de bijen gebruik.

Bloemenbezoek

Binnen de groep wilde bijen maakt men een onderverdeling naar het aantal verschillende soorten bloemen de bijen bezoeken. Er zijn bijen die maar een heel beperkt aantal soorten bezoeken bijvoorbeeld klokjes.

Als deze bloemen verdwijnen heeft dat grote gevolgen voor deze bijen. Andere bijen bezoeken meer soorten bloemen van ook verschillende families.

De honingbij bezoekt de meeste soorten.

Beperkt aan bloemen	76 soorten
Veel verschillende bloemen.	180 soorten

(Van de laatste groep is een deel beperkt tot bijvoorbeeld een plantenfamilie.)

Vliegafstand tijdens het verzamelen

Kleine wilde bijen	ongeveer 100 tot 300 meter.
Grote wilde bijen (o.a. hommels)	ongeveer 600 tot 1.200 meter
Honingbijen	3 tot 6 kilometer

Drachtplanten voor bijen

Honingbijen hebben zogenaamde speurbijen die geschikte voedselbronnen opsporen. Voordat zo'n voedselbron geschikt wordt bevonden, hebben de speurbijen er zich van vergewist dat hier voldoende stuifmeel en/of nectar te halen is. Grote voedselbronnen van een bepaalde plant hebben de voorkeur. Per dag worden er door de honingbijen meerdere voedselbronnen bezocht, mede doordat de planten zelf bepalen wanneer er nectar beschikbaar is.

Zo nodig worden ook kleinere groepen bloemen bezocht.

De meeste wilde bijen zijn afhankelijk van de bloemen in de directe omgeving van hun nest. Dit zijn meestal kleinere populaties.

Tekst en foto's Jan Zwieneberg

Literatuur:

1. Peeters, Theo M.J. e.a.: De Nederlandse Bijen (Natuur van Nederland deel 11).
2. Noordijk, J & Peeters, Theo M.J.; Bijen – bedreigingen, biologie en bescherming (Entomologische berichten).
3. Schoonhoven, L. e.a.: Niet zonder Elkaar, Bloemen en insecten.

4. Tautz, Jürgen,: Honingbijen.
5. Scheuchl, E., Willner, W., Taschenlexicon der Wildbienen Mitteleuropas.
6. Westrich, Paul: Wildbienen; Die anderen Bienen.
7. Forum Moderne Landwirtschaft Berlin, (www.eh-da-flaechen.de):
 - a. Blütenbestäuber brauchen mehr Lebensraum.
 - b. Eh da-Flächen nutzen – Artenvielfalt fördern.

Boslathyrus

Cichorei

Donkere ooievaarsbek

Vogels in Overijssel

De nieuwste 'Vogels in Overijssel' is weer uit: nr. 16 – 2017, 96 pagina's dik.

Jaarlijks presteren ze het weer in Overijssel om een heel fraai boekje met vogelverhalen uit het veld te maken. Inmiddels al 16 jaargangen zijn er gemaakt door een kleine clubje enthousiastelingen met aan het roer twee doorgewinterde vogelaars, Gerrit Gerritsen en Peter van den Akker.

De immer zeer fraai vormgegeven en rijkelijk geïllustreerde uitgave omvat deze keer negen verhalen. Dit zijn deels verhalen van doodgewone soorten als Knobbelzwaan en Wulp, maar (uiteraard) ook spectaculair broednieuws. Voor het eerst broedde er een Cetti's Zanger in Overijssel en dan niet zoals verwacht in het westelijke deel van de provincie, maar juist in Twente. De schitterende foto's tonen de altijd stiekeme Cetti's in volle glorie.

Een andere eye-opener is het verhaal van supervogelaar Piet Schermerhorn die een ravenbroedjeval in een hoogspanningsmast vaststelde. Bijzonder in zo'n kaal weidelandschap.

In deze uitgave staan o.a. interessante artikelen over:

- broedgevallen van de Rode wouw
- Knobbelzwanen
- in Overijssel overwinterende Wulpen
- broedjeval van de Cetti's zanger
- het Bokje in de Bergvennen

Het boekje is te bestellen door:

€ 16 over te maken op rekeningnummer: NL60 INGB 0004 5068 21 onder vermelding van 'ViO 2017' met naam en adres.

Voor € 12 bij mij aan huis in Hengelo af te halen. Even bellen: 06-5532 4290

Harry de Jong